

VÝVOJ NÁBOŽENSTVÍ A KŘESŤANSTVÍ

GA 102

Rudolf Steiner

Tato přednáška má pojednat o tématu, jehož probrání z hlediska spirituálního života bude významné. Podíváme se na některé aspekty toho, jak člověk hlásící se k duchovně-vědeckému názoru může zaujmout stanovisko k jiným duchovním směrům, jaký postoj může zaujmout k vývoji dnešního lidstva a vůbec k dnešním otázkám. Chtěl bych vám zhruba nastínit vývoj náboženských myšlenek v době poatlantské kultury až do současnosti. Zároveň si připomeneme, o čem jsme se tu a tam už také zmiňovali: že pojem náboženství je vlastně něčím, co má smysl jen v poatlantské době. Před atlantskou potopou by to, čemu se říká náboženství, vůbec nemohlo existovat, protože náboženství předpokládá, že člověk nemá bezprostřední vjem či nazírání nadmyslových světů, přinejmenším že tento vjem nemá převážná většina lidí. Náboženství je spojením člověka s nadmyslovými světy tehdy, jestliže pro převážnou většinu lidí nejsou nadmyslové světy vnímatelné, ale mohou být pouze různým způsobem zprostředkovány skrze proroky, věštce, mudrce, mystéria atd., jak tomu bylo v posledních tisíciletích. Před velkou atlantskou potopou, kdy naši předkové žili z velké části v oblasti dávné Atlantidy, měli všichni lidé ještě více či méně bezprostřední zkušenosti, vjemy nadmyslového světa. V době, kdy lidé sami žili v nadmyslovém světě, v němž kdykoli získávali zkušenosti, podobně jako dnešní lidstvo ve smyslovém světě, nebylo třeba žádného náboženství. Ke konci této atlantské doby pro naprosto převažující většinu lidí nadmyslová zkušenost pohasla. Na její místo nastoupila výrazná smyslová zkušenost, kterou má lidstvo dnes. Co zůstalo z dávné atlantské doby?

Vrátíme-li se do šerého dávnověku a probádáme pověsti a báje, necháme-li na sebe působit germánská ponaučení o bozích, nalezneme sdělení z nadmyslových světů v obrazné podobě. Tato sdělení nepředstavují obrazy vymyšlené lidovou fantazií, nejsou to personifikace, jak nám dnes chtějí od zeleného stolu namluvit, nýbrž jsou to skutečné vzpomínky z dob, kdy lidé ještě sami věděli, co prožili. Pověsti o Wotanovi, Thorovi atd. jsou takovéto vzpomínky. A to, co člověku až do poatlantské doby zbylo především, je v nejvyšším smyslu slova náboženstvím paměti. Nejdále pokročilo u národů žijících na jihu Asie, u indických národů; v jiné formě se uplatnilo v Evropě. V Indii se vzpomínka na dobu v historii lidstva, kdy každý měl ještě sám vjemy v duchovním světě, projevovala jako touha po duchovním světě. Skutečnost člověk vnímal jako iluzi, májá, a toužil po návratu oněch dávných dob. Jóga se nazývalo to, co u jednotlivých lidí vyvolávalo schopnost vnikat do nadmyslových světů.

Ne všechny národy se vyvíjely tak, že měly mudrce, kteří se dokázali vzepnout až k józe. Jiné národy se musely spokojit se vzpomínkami, zvláště národy severu. Jejich zasvěcenci také vnikali do duchovních světů, měli také bezprostřední zkušenosti v božském světě, severská

přirozenost jim však ztěžovala vnikat do duchovních světů ve větším počtu. V důsledku toho se vytvářelo severské bájesloví.

Jednu věc však najdeme jako něco společného, co si lidé uchovali v poatlantské době: totiž dozvuk mnohem rozvinutější paměti, jakou měli lidé v atlantské době. Paměť byla tenkrát rozvinutá úplně jinak než dnes. Lidé si vzpomínali dále do minulosti, až k životu vzdálených předků. Co takový předek prožil před staletími, věděli stejně, jako dnes ví stařec, co prožil v mládí. Takovéto vzpomínky na předky dávaly podobu tomu, co lze nazvat náboženstvím předků, kultem předků. Kult předků, jejich uctívání je vpravdě prvním náboženstvím. Paměť se v jistém ohledu zachovala živá. Tato svěžest paměti byla tak velká, že u jednotlivých lidí, i když se nedokázali vzepnout až k józe, mohl přece jen nastat spirituální stav, kdy se jim ve snu nebo duševním vytržení zjevil společný praotec národa.

To, co měl takový dávný kmen živě [před sebou] jako společného praotce, nebylo pouze pověstí a bájí, nýbrž bylo to něco, co se čas od času člověku zjevilo, co se zjevilo v jeho psychickém vědomí a co národ doprovázelo. Jednotlivé národy, které proudily Evropou, měly nejrůznější prožitky. Jeden prožitek však pro mnohé z nich zůstával stále živý a oni ho pak vyprávěli těm, kteří jim věřili: bylo to zjevení praotce, jenž byl z duchovní sféry jejich rádcem a byl s nimi ve styku.

Přicházel ve zvláště důležitých momentech, byl tu v povážlivých případech. Kult předků byl něčím, co bylo díky fyzickým vlastnostem předků zcela živé.

Tento kult předků se stále více rozvíjel do podoby náboženského systému, který sice rozpracovali jistí zasvěcení, byl však přijatelný i pro mnohé nezásvěcené. Takový náboženský systém se objevil v různých oblastech, například v dávném indickém bráhmánismu. Jeho poslední dozvuky nacházíme ve filosofii védánty; ale i v nejstarších filosofických systémech nacházíme poslední dozvuky tohoto dávného panteismu. Byl to svým způsobem esoterní panteismus, jak ho před sebou máme právě v dávném bráhmánismu. Objevuje se i v původním systému Egyptů a také u Hebrejců. Ve skutečnosti si můžeme představit, že tento náboženský systém vznikl tím, že se pozvolna utvářela obsáhlejší myšlenka božské bytosti, která proudí vším a vše prostupuje. Praotec srůstal s duchovními základy bytí a stával se určitou prazákladní duchovní silou.

Speciální podobu esoterního panteismu pak máme v tom, co můžeme nazvat antropomorfismem. Jednotlivé bohy si představuje v obrazech podobných člověku. Sem patří například řecký náboženský systém. Naše představa je však zcela mylná, domníváme-li se, že za jednotlivými bohy pro vzdělaného Řeka nevládl jednotný duchovní svět. Jestliže mluvíme o andělech, archandělech atd., vůbec o různých duchovních bytostech, stojících nad člověkem, jak jsme to učinili v případě kosmické evoluční nauky, pak mluvíme naprosto podobným způsobem, jako se tenkrát mluvilo o Diovi, Athéně atd. v porovnání se samojediným vesmírným duchem. Základem tohoto systému je jednotná vesmírná myšlenka. Panteismus je duchovním základem věcí; bohové jsou pak utvářeni jako lidé.

A jestliže si položíme otázku, s čím to souvisí, že esoterní panteismus, který byl dosud mnohem abstraktnější, přešel v mnohotvárný svět řeckých bohů, pak v tom musíme poznat hlubokou, základní potřebu lidstva jako takového, zásadní princip ve vývoji lidstva. Uplatnění tohoto principu budeme mít nejkrásněji před očima, budeme-li sledovat přechod od egyptské k řecké kultuře. V celé předřecké představivosti spočívá něco zvláště mohutného,

symbolického. Egyptské pyramidy a sfingy jsou velkolepé, mohutné výtvořiny lidského ducha, které poněkud abstraktní formou poukazují na duchovní prazáklad, jež se člověk zatím neodvažuje zobrazit. Jak jen řecký duch prokázal schopnost dát duchu obraznou formu! Spočívá v tom nesmírný pokrok, který můžeme sledovat všude. Nejčistší vyjádření tohoto přechodu najdete, budete-li v duchu sledovat přechod od orientální k řecké architektuře, pokud architektonickou myšlenku pojmem v její čistotě. Architektonická myšlenka je během celého vývoje lidstva nejlépe vyjádřena v řecké architektuře. Nikde nenajdeme takové naprosté vplynutí myšlenky do vnější formy jako v řecké architektuře. Vidíme, že vše je postaveno do prostoru tak, jak to odpovídá velkým kosmickým zákonům.

K tvorbě architektonických myšlenek došlo ve vývoji lidstva možná už jen jednou: v podobě myšlenky gotické architektury. A jestliže gotickou myšlenku postavíme proti řecké architektonické myšlence, musíme říci: V gotice vlastně už vůbec nemáme co dělat s čistou architekturou, nýbrž s určitým, jen v náznaku ve formách přítomným projevem do citu vnikajícího mystického prvku. Gotika není úplným projevem této myšlenky. Naproti tomu řecký chrám je příbytkem Božím a jako zcela takový je ho třeba chápat. Neboť představme si Boha při tvorbě v prostoru, jeho síly valící se v záplavách prostorem, jak si jakoby sám tvoří tělo, jak si tká svůj šat - pak budeme mít řecký chrám. A když před námi takto stojí, víme, že to je příbytek Boží. Gotická katedrála jím není; gotická katedrála je modlitebna. Nelze si ji představit bez návštěvníka, který je v ní a pro nějž je takto působivě vystavěna. Představte si řecký chrám jen sám pro sebe, oživený pouze Bohem, a budete ho mít celý. Nechápejte ani nevykládejte to nijak symbolicky. Ke gotickému chrámu patří zbožný věřící. A kdo prostor nechápe jako něco prázdného, nýbrž jako prostoupený silami, ten ví, že v prostoru krystalizují síly, a kdo tyto síly vnímá, ten cítí, že v řeckém chrámu vykryštovalo něco z dynamických sil světa. Kdo má pro to natolik silný cit, že tyto bytosti dokáže vnímat, ten ví, že prostorem vystřelují síly. Řekové o oživenosti prostoru věděli. O tom, že se myšlení, cítění a chtění staly konkrétními, se nejlépe přesvědčíme, srovnáme-li s řeckým stavebním uměním architekturu románskou, u níž mnohdy vidíme, že sloup je například zbaven svého prostorového úkolu nosníku. Románská architektura je také velká, má však v sobě mnoho dekorativního, mimo jiné tyto sloupy, pro něž tu není žádná hlubší motivace. Chybí pro to smysl, chybí smysl pro prostor. Sloup tu je, ale svůj účel neplní. To vše souvisí s vývojovými stupni lidského ducha. Jen pomocí tohoto antropomorfismu mohlo být lidstvo připraveno k pojetí bohočlověka, k pojetí Boha přebývajícího v člověku samotném. To je ovšem křesťanství, které okultismus nazývá také theomorfismem.

V křesťanství se všechny různé podoby bohů slévají v jedné živoucí podobě Ježíše Krista. K tomu bylo nutné velké, mohutné prohloubení lidstva, prohloubení, které lidstvu dalo schopnost myslet nejen živoucí formu prostoru, jak se projevuje v řeckém sochařství, ale dokázalo se vzepnout také k myšlence vidět niternost zevně, k víře, že to, co je věčné, skutečně žilo v historické postavě na Zemi, v prostoru a čase. Právě to je v křesťanství podstatné. Tato idea znamenala ten největší pokrok, který mohlo lidstvo na Zemi učinit.

Stačí, abychom srovnali - a toto srovnání je přípustné - řecký chrám, který je příbytkem Božím, s tím, čím se později stává křesťanský kostel, jak ho před sebou máme v nejčistší podobě v gotice, a uvidíme, že vnější formy musí dokonce ustoupit, má-li být věčné ztvárněno v čase a prostoru. A to, čeho pozdější umění dosahuje tím, že ve vnějších formách vyjadřuje niternost, se nachází veskrze pod dojmem křesťanského duchovního proudu. V podstatě je třeba říci, že je pochopitelné, že architektura se mohla nejkrásněji rozvinout tam,

kde se člověk ještě celou svou duší mohl spojovat s vnějšími silami, plynoucími v záplavách prostorem.

Vidíme tedy, že náboženská myšlenka se v poatlantské době stále více prohlubuje, že lidé hledají doklady o nadmyslovém světě. Nebude obtížné najít ve všem, co je zde řečeno, doklady o touze člověka vniknout do vnější formy, nadmyslový svět do vnější formy nějakým způsobem spoutat. To bylo cílem těch nej původnějších prazákladů umění.

S křesťanstvím jsme se takřkajíc dostali do naší doby. Z toho, co teď bylo uvedeno, v souvislosti s různými jinými věcmi, jež byly řečeny o vývoji poatlantské doby, poznáte, že cesta lidstva směřuje víc a víc ke zniternění. I v různých rasách je stále větší povědomí o zniternění v tom, co je vnější.

Řekli bychom, že v řeckých vyobrazeních bohů vidíme, jak se to, co v člověku niterně žije, rozlévá do vnějšího světa. V křesťanství je dán nej důležitější impulz v tomto směru. V křesťanství vidíme vzcházet to, co se až do naší doby nazývá vědou. Neboť to, co se dnes takto nazývá, poznání myšlenkových prazákladů bytí, začíná teprve v chaldejské době. Nyní, v naší době, žijeme skutečně ve velkém přelomu ve vývoji lidstva.

Jestliže se jednou podíváme na to, co jsme si zde nastínili, a položíme si otázku, proč se to všechno takto stalo, proč se člověk vyvinul k tomu, že nitro vtiskuje vnějšímu světu, bude odpověď taková, že člověk k tomu byl nucen vývojem své ústrojnosti. Dávni Atlantáné mohli mít vjemy v nadmyslovém světě proto, že jejich éterné tělo nebylo dosud úplně vtažené do fyzického těla. Určitý bod éterné hlavy se dosud nekryl s příslušným bodem ve fyzické hlavě. V úplném proniknutí éterného těla s tělem fyzickým máme důvod toho, že člověk je teď více vypuzován do vnějšího světa.

Když se brány nadmyslového světa zavřely, potřeboval člověk ve svém uměleckém vývoji pouto, spojení smyslového světa s nadmyslovým. Dříve, v atlantské době, ho nepotřeboval, neboť tenkrát ještě byl schopen poznávat nadmyslový svět z bezprostřední zkušenosti. O bozích a duších bylo člověku třeba vyprávět teprve tehdy, až ztratil schopnost je vnímat, stejně jako je třeba vyprávět o rostlinách jen těm lidem, kteří je nikdy neviděli. To je důvod náboženského vývoje poatlantské doby. Proč bylo nutné, aby se bytost nadmyslového druhu jako Kristus zjevila a putovala na Zemi v konečné osobnosti, v Ježíši? Proč se Kristus musel stát historickou osobností? Proč musely být zraky lidí upoutány na tuto postavu?

Řekli jsme, že lidé už nedokázali pohlížet do nadmyslového světa. Co muselo nastat, aby se pro ně Bůh mohl stát zkušeností? Bůh se musel stát smyslovým, vtělit se ve smyslově-fyzickém těle. Taková je odpověď na tuto otázku. Dokud lidé dokázali vnímat v duchovním světě, dokud tam v nadmyslové zkušenosti dokázali vnímat bohy, nebylo nutné, aby se některý z bohů stal člověkem. Teď však bylo třeba, aby Bůh byl ve smyslovém světě. Z těchto citů vyvěrala slova učedníků potvrzující tuto skutečnost: „Vložili jsme své ruce do jeho ran...“ a další podobná slova.

Vidíme tedy, jak se nám samotné zjevení Ježíše Krista vyjasňuje na základě povahy poatlantských lidí, jak poznáváme, proč se vlastně Kristus musel zjevit pro smyslové vnímání. Nejsilnější historická skutečnost tu pro lidi musela být. Duchovní Já* tu muselo být smyslovým způsobem, aby lidé měli záchytný bod, který je mohl spojit s nadmyslovým světem.

* V něm. orig. das geistige Selbst; stejně vyslovená slova by se však dala zapsat i jako das Geistige selbst, což by znamenalo duch sám, resp. duchovní svět sám. (Pozn. překl.)

Pouhá věda se víc a víc zvrhávala v uctívání, vyzývání vnějšího světa. V tom jsme dnes dosáhli vrcholu. Křesťanství bylo proti tomuto rozplývání se ve smyslovosti silnou oporou. Dnes musí být křesťanství uchopeno v theosofickém prohloubení, aby mohlo před lidmi stanout v novém porozumění. Dříve, ve středověku, dosud existovalo spojení mezi vědou a křesťanstvím. Dnes potřebujeme nadmyslové prohloubení vědění, moudrosti samotné, abychom křesťanství porozuměli v celé jeho hloubi. Stojíme tak před duchovním pojetím křesťanství. To je příštím stupněm: theosofické neboli duchovně-vědecké křesťanství. Naopak věda zabývající se pouze hmotným světem bude spojení s nadmyslovými světy stále více ztrácet.

Co je tedy úkolem duchovní vědy? Může člověk hledající ducha vzhlízet k dnešní běžné vědě? To, co představuje dnešní běžná věda, se bude víc a víc ubírat cestou poatlantského vývoje a zabývat se jen vnějším, fyzickým, hmotným [světem], bude víc a víc ztrácet spojení s duchovním světem.

Sledujte kteroukoli vědu zpět do dřívějších dob: Kolik duchovních aspektů v ní jen dříve bylo! Všude, v lékařství i v dalších oborech, uvidíte, že duchovní souvislosti víc a víc mizely. Všude to můžete sledovat. Tento průběh je nutný, neboť průběh poatlantské doby je takový, že původní spojení s nadmyslovým světem se musí víc a víc vytrácet. Vývoj vědy dnes můžeme předpovědět. Vnější věda - jakkoli tu budou i pokusy v tomto směru - nebude schopna spirituálního prohloubení. Bude se čím dál víc stávat vyšším návodem k technickým dovednostem a prostředkem k ovládnání vnějšího světa. Pro pythagorejce byla matematika ještě prostředkem k tomu, aby nahlížel do souvislostí vyšších světů; pro dnešního člověka je prostředkem k dalšímu rozvíjení techniky a tím ovládnání vnějšího světa. Zesvětštění a zbavení filosofie - takový bude vývoj vnější vědy. Ze spirituálního vývoje budou moci čerpat impulzy všichni lidé. A tento spirituální vývoj se bude ubírat cestou ke spirituálnímu křesťanství. Duchovní věda bude tím, co bude schopno dávat impulzy pro veškerý duchovní život.

Věda bude čím dál víc technickým návodem. A univerzitní život sklouzává čím dál víc do života odborných škol a to je správné. Vše duchovní se bude stávat svobodným lidským statkem, který musí opustit rámec vědy. Věda se pak objeví ve zcela jiné souvislosti, ve zcela jiné formě. Tady je pro dnešní lidstvo nutné, aby došlo k opětovnému navázání na velké zkušenosti nadmyslových světů. Že to je nutné, můžete vidět, uvědomíte-li si, co se stane, když k tomu nedojde. Éterná hlava se nyní vtáhla do člověka; propojení éterného těla s fyzickým tělem dnes dosáhlo vrcholu vývoje. Proto procentuální podíl lidí, kteří by mohli mít nadmyslové zkušenosti, nikdy nebyl menší. Avšak vývoj lidstva se ubírá takovou cestou, že samo od sebe zase nastane opětovné vystoupení éterného těla [z těla fyzického], A to už teď začalo. Éterné tělo zase vystupuje [z těla fyzického], stává se opět samostatnějším, volnějším a v budoucnu se bude znovu nacházet vně fyzického těla, stejně jako tomu bylo v raném dávnověku. Uvolňování éterného těla musí opět nastat a už to také začalo.

Ve svém vystupujícím éterném těle si však člověk musí vzít s sebou to, co prožil ve fyzickém těle, zvláště fyzickou událost Golgoty, kterou musí prožít fyzicky, to znamená v pozemském bytí. Jinak by něco nenávratně ztratil: éterné tělo by se vytáhlo ven, aniž by si s sebou vzalo

cokoli podstatného, a takoví lidé by zůstali v éterném těle prázdní. Avšak ti, kdo prožili spirituální křesťanství, budou mít v éterném těle hojnost toho, čím prošli ve fyzickém těle.

Největší je nebezpečí u těch, kdo se působením vědeckého svodu odvrátili od spirituálních pravd. Avšak vystupování éterného těla [z těla fyzického] už započalo. Znamkou toho je nervozita dnešní doby. Ta bude stále narůstat, nevezme-li si člověk s sebou z fyzického těla to, co je největší událostí ve fyzickém těle. Na to má sice ještě mnoho času, neboť široké mase lidí to ještě dlouho potrvá, jednotlivci se k tomu však dostávají už teď. Kdyby však člověk ve fyzickém těle nikdy neprošel tím, co je největší událostí fyzického světa, nikdy by neprožil hloubku křesťanství a nevčlenil ji do svého éterného těla, pak by na něj čekalo to, čemu se říká duchovní smrt. Neboť prázdnota éterného těla bude mít za následek duchovní smrt.

Jasnozřivý atlantský člověk náboženství nepotřeboval, protože pro něj bylo prožívání nadmyslna skutečností. Z takovéto doby vyšel veškerý vývoj člověka. Pak nazírání duchovního světa zmizelo. Religere znamená spojovat, a náboženství je tak spojením smyslového s nadmyslovým. Doba nastupujícího materialismu náboženství potřebovala. Přejde však doba, kdy lidé opět budou s to činit zkušenosti v nadmyslovém světě. Pak už náboženství potřebovat nebudou. Předpokladem nového zření je, že si člověk s sebou přinese spirituální křesťanství; toto nové zření bude důsledkem křesťanství. To je základem věty, u níž vás prosím, abyste si ji pamatovali jako zvláště důležitou: Křesťanství začalo jako náboženství, je však větší než všechna náboženství.

To, co dává křesťanství, si lidé vezmou s sebou do všech budoucích dob a bude to jedním z nejdůležitějších impulzů lidstva, až už žádné náboženství nebude. Dokonce i když lidé překonají náboženský život, křesťanství zůstane. Že bylo nejprve náboženstvím, souvisí s vývojem lidstva; křesťanství jako pojetí světa je však větší než všechna náboženství.

Berlín, 13. května 1908